

Utsikt från Victoria Peak på Hongkongön över de centrala affärskvarteren och Kowloonhalvön på motsatta sidan. Bortom Kowloon ligger New Territories som upptar drygt 90 procent av Hongkongs yta. Foto Marcus Haraldsson (2006).

Hongkong och Macao – kolonierna som återgick till Kina

TEXT: BERTIL LUNDAHL

För 170 år sedan var Hongkong en okänd plats för de allra flesta. Om inte Storbritannien gjort den till en brittisk koloni och en frihamn nära den kinesiska marknaden hade den förmodligen förblivit så än idag. Området där det nuvarande Hongkong ligger har visserligen varit bebott sedan 5–6 000 år tillbaka och inför återgången till Kina 1997 framhöll man från kinesisk sida att det vid den brittiska erövringen inte alls var fråga om någon ”kal ö med knappt några hus på”, som den brittiske utrikesministern Palmerston hävdade 1841. I stället betonades att det hade förekommit pärlodling, framställning av salt och rökelse, sjöfart, fiske, handel m.m. sedan lång tid här. Enligt en folkräkning skulle 7 500 personer ha bott på Hongkongön 1841, varav 2 000 i en stad.

Det framstår ändå inte som speciellt imponerande med kinesiska mått mätt. I Shanghais län fanns det t.ex. redan i början av Mingdynastin (1368–1644) över en halv miljon

invånare. Men även om Shanghai inte blev en koloni som Hongkong utan snarare en halvkoloni, så kom båda platserna att genomgå en oerhört snabb omvandling i spåren av utlänningarnas ankomst och den ökade utrikeshandeln. Med sin blandning av kinesisk och västerländsk kultur kom de att spela en betydande roll för Kinas utveckling.

Den brittiska erövringen av Hongkong

Ön Hongkong blev brittisk genom Opiumkriget (1839–42), ett krig som utlösts av den allt mer ökande västerländska försäljningen av opium till Kina. Redan 1841 hade den brittiska flaggan hissats på Possession Point, men det var genom fördraget i Nanjing 1842 som ön formellt avträdades. Året därpå fick Hongkong sin förste brittiske guvernör och innehavaren av denna post blev den ledande inom kolonin fram till det kinesiska återtagandet 1997.

Mitt emot ön ligger halvön Kowloon, som genom för-

Bild från samma utsiktspunkt som på motsatta sidan. Här är ännu inte det 415 m höga Two International Finance Centre, som stod färdigt 2003, byggt. Foto Marcus Haraldsson (1999).

draget i Peking 1860 vid slutet av Arrowkriget (1856–60) också införlivades. Slutligen tillkom 1898 New Territories, ett område som gjorde att Hongkong växte från 110 km² till nästan 1 100. New Territories och 235 närliggande öar arrenderades på 99 år och det var när det arrendet upphörde 1997 som Hongkong, inklusive Hongkongön och Kowloon, gick tillbaka till Kina.

Handel med opium och människor i form av den s.k. kulihandeln var betydande under de första decennierna sedan kolonins grundats. Men Hongkong blev också en tillflyktsort och fristad för många kineser som flydde hit från de stora uppror som härjade i Kina under andra halvan av 1800-talet. En av dem som vistades här var den blivande ”landsfadern” Sun Yat-sen, som blev den ledande förespråkaren för att kejsardömet skulle avskaffas och republik införas i Kina. Det var här han utbildade sig till läkare och här han förlade basen för sitt första revolutionära sällskap, som gjorde ett misslyckat kupp-försök i Kanton 1895. Det var också tack vare hans gamle lärare från läkarutbildningen, James Cantlie, som han året därpå undgick att utlämnas till Kina efter att ha kidnappats av den kinesiska legationen i London. En utlämning hade sannolikt betytt att han avrättats.

Krigen under 1900-talet påverkar Hongkong

Under 1900-talet fortsatte tillströmningen av människor från Kina och det var först efter att Japan intagit Hongkong i december 1941 som befolkningen minskade drastiskt. Från ca 1,6 miljoner 1940 sjönk invånarantalet till drygt 600 000 i början av 1945. Efter krigsslutet samma år nådde befolkningssiffran snabbt den tidigare nivån och under åren av inbördeskrig i Kina mellan nationalister och kommunister 1946–49 ökade den ytterligare.

Det var först med Koreakriget 1950–53 som kolonin övergav politiken med fri invandring. Då ett handelsembargo mot Kina infördes i samband med kriget kom Hongkong och Macao att fungera som viktiga länkar till omvärlden för Folkrepubliken Kina.

Bland dem som lämnat Kina för Hongkong i samband med oroligheterna på 1940-talet och det kommunistiska maktövertagandet fanns många privata företagare, främst från Shanghai. Två numera kända personer var Hongkongs blivande regeringschef Tung Chee-hwa, vars familj var redare, och Li Ka-shing, som från en blygsam start som tillverkare av plastblommor 1950 har skapat sig ett stort affärsimperium och blivit den rikaste kinesen i världen.

Med de nya entreprenörerna kom Hongkong att utvecklas inte bara som transitohamn och handelscentrum utan också som en industriell produktionsbas. Textilindustrin blev den dominerande och exporten av textilier från Hongkong så betydande att både USA och Storbritannien krävde begränsningar. Andra viktiga exportprodukter var skor, leksaker och elektronik.

Kinas öppning mot omvärlden

Kinas öppning mot omvärlden från slutet av 1970-talet och framåt hade omvälvande betydelse för Hongkong. Då utländska företag inbjöds att satsa i Kina var det främst från Hongkong de tidiga investerarna kom. Från 1980-talet och framåt har den arbetsintensiva produktionen förts över till Kina medan de mer avancerade tjänsterna har blivit kvar i Hongkong. Hongkong har blivit ett centrum för bankväsende och finansiella tjänster och många utländska företag har sina regionala huvudkontor här. Kombinationen av ett pålitligt lagsystem, brist på korruption och avancerad kunskap om modern affärsverksamhet ger Hongkong en särställning jämfört med Kina i övrigt. Och även om Hongkong aldrig blev någon demokrati under kolonialtiden så hade pressen där en helt annan frihet än i Kina.

Förhandlingar om återgång till Kina

Frågan om vad som skulle hända med Hongkong efter att det 99-åriga arrendet gått ut 1997 aktualiserades på 1980-talet. När förhandlingar mellan Kina och Storbritannien kom igång 1982 och oron för ett kinesiskt övertagande växte ledde det till ett ras på börserna och fastighetsmarknaden. BNP föll liksom värdet på Hongkongdollarn. För att stärka förtroendet för Hongkong och dess valuta, knöts Hongkongdollarn till den amerikanska till en kurs av 7,8 HK\$:1 US\$ året därpå, en kurs som gäller än idag.

År 1984 slöts avtalet om Hongkongs framtid som innebär att Storbritannien skulle fortsätta att styra över området fram till den 1 juli 1997, då det skulle bli en speciell administrativ region (SAR) i Kina. Enligt avtalet skulle Hongkong få behålla sitt ekonomiska och sociala system och sin livsstil i femtio år. "Ett land – två system" kallades den formel som skulle ge Kina utrymme för att återta Hongkong och senare Macao utan att genomföra drastiska förändringar av dessa samhällen. En speciell brittisk-kinesisk sambandsgrupp bildades för att övergången till kinesiskt styre skulle gå så smidigt som möjligt.

Massakern i Peking 1989

Så smidig blev den emellertid inte. Massakern i Peking i juni 1989 ledde till att en miljon människor i Hongkong gick ut på gatorna för att visa sitt missnöje, en politisk manifestation utan motstycke i kolonins historia. På nytt rasade fastighetsmarknaden och börserna. Redan efter att avtalet om Hongkongs framtid slutits 1984 ökade utvandringen märkbart, och efter massakern sköt den ytterligare fart. Kulmen nåddes 1992 då 66 000 personer lämnade Hongkong.

Efter massakern avsattes också två av de mest kända demokratiförespråkarna i Hongkong från den kommitté som utarbetade Hongkongs blivande grundlag (Basic Law). Denna grundlag antogs av Kinas parlament, Nationella folkkongressen, 1990.

För att stärka tron på Hongkongs framtid togs året därpå, efter visst motstånd från Kinas sida, ett beslut om att bygga en ny flygplats, Chek Lap Kok, som kom att invigas 1998.

Chris Patten blir ny guvernör

Frågan om flygplatsen gick att lösa men i och med den nye guvernören Chris Pattens ankomst 1992 hamnade Kina och Storbritannien på kollisionskurs. Pekings brutala agerande 1989 aktualiserade frågan om ökad demokrati i Hongkong. Det var en fråga som brittena under sin tid som kolonialherrar inte lagt någon större vikt vid, men nu ville man se till att Hongkong blev mer demokratiskt innan Kina tog över.

Patten genomdrev att betydligt fler Hongkongbor än tidigare skulle få rösta i valet 1995 till det Lagstiftande rådet (Legislative Council, förkortat Legco), något som Kina såg som ett brott mot tidigare överenskommelser. Tolkningstvister och politiskt käbbel kom sedan att prägla förhållandet fram till överlämnandet 1997.

Kina valde att "sätta upp en egen spis" d.v.s. man skapade en förberedande kommitté som utsåg ett provisoriskt Legco som var mer Kinavänligt än det som tillträdde efter valet 1995. Detta provisoriska Legco kom sedan att ta över 1 juli 1997 och sitta fram till nästa val 1998, som blev mindre demokratiskt än det 1995. Till förste regeringschef i Hongkong efter återgången till Kina utsågs en man med goda förbindelser i Peking, affärsmannen Tung Chee-hwa. Som någon vitsigt formulerade det på kinesiska: i stället för det utlovade gangren zhi gang (Hongkongborna styr Hongkong) blev det i stället shangren zhi gang (Affärsmännen styr Hongkong).

Kinesiska säckpipblåsare i kilt är en del av Hongkongs blandkultur. Foto Bertil Lundabl.

Kina tar över

På kvällen den 30 juni 1997 hölls så den stora ceremonin i Hongkongs nya kongresscenter inför återgången till Kina vid midnatt. Prins Charles, Tony Blair, Chris Patten m.fl. var närvarande på den brittiska sidan medan Kina representerades av bl.a. president Jiang Zemin och premiärminister Li Peng. Efter midnatt då den gemensamma ceremonin var över svors Hongkongs nye ledare Tung Chee-hwa in liksom Kinas provisoriska Legco.

Pattens lagstiftande råd ersattes alltså av det provisoriska mer Pekingvänliga. Men chefen för den civila förvaltningen, Anson Chan, en person med integritet som värnade om att Hongkong skulle behålla sin särart, stan-

nade kvar på sin post, den näst högsta efter regeringschefen. Detta sågs av många som positivt för Hongkong. Men 2001 avgick hon ett år tidigare än vad hon annonserat, formellt av personliga skäl, men snarare för att hon var missnöjd med utvecklingen i Hongkong och Pekings agerande. Till skillnad från Chan, som fortfarande är populär och respekterad, kom Pekings man, regeringschefen Tung Chee-hwa, att bli allt mer impopulär i Hongkong. Han ansågs visa alltför stor tacksamhetsskuld till Peking, som en gång hjälpt hans familjs företag från konkurs, och man ansåg också att han försökte koncentrera alltför mycket makt i egna händer. Med Pekings stöd fick han visserligen fortsätta som regeringschef efter den första mandatperio-

dens utgång 2002, men tre år senare avgick han i förtid, officiellt p.g.a. sjukdom. Hans efterträdare Donald Tsang, kallad ”Tsang med flugan” eftersom han bär fluga, åtnjuter hittills ett betydligt större förtroende bland Hongkongs befolkning.

Konfliktämnen efter Kinas övertagande

När det gäller Kinas agerande gentemot Hongkong efter återtagandet finns det ett antal händelser som väckt uppmärksamhet. Ett exempel var när Hongkongs högsta domstol 1999 gick emot regeringen där med hänvisning till grundlagen från 1990 i frågan om vilka barn från Kina som skulle ha rätt till bosättning i Hongkong. Högsta domstolen ansåg att den hade rätt att tolka grundlagen, men ärendet slutade med att Nationella Folkkongressen i Peking bestämde och stödde Hongkongs regerings linje.

Året därpå gjorde företrädare för Folkrepubliken Kina uttalanden om att media i Hongkong inte borde ge publicitet åt personer som förespråkar ett självständigt Taiwan. Inte heller borde företagare göra affärer med taiwanesiska bolag som är positiva till självständighet. I detta fall stödde emellertid Hongkongs regering medias frihet att rapportera och friheten att välja affärspartners. Men det går inte att bortse från att medias frihet generellt har minskat sedan 1997.

Andra företrädare för Kina talade om att Hongkong inte fick göras till centrum för organisationer som Falungong, som ju är förbjudna i Kina sedan 1999. Även om regeringschefen fördömde Falungong som en ”ond kult”, så blev det ingen lagstiftning mot den.

Men den mest kontroversiella frågan kom att gälla utformningen av en nationell säkerhetslag med anledning av en formulering i grundlagens artikel 23. Eftersom säkerhetslagen ska handla om att förhindra förräderi, separatism, uppvigling eller subversiv verksamhet riktad mot Folkrepubliken Kina ville allmänheten veta mer om hur detta lagförslag skulle utformas. Stor oro fanns förstås för att Hongkongs friheter skulle kunna inskränkas på samma sätt som i Kina. Efter diskussioner i Legco krävde motståndare till regeringen ytterligare överläggningar om de tillägg som var aktuella. När detta inte accepterades av de styrande gick 500 000 människor ut och demonstrerade den 1 juli 2003, vilket tvingade regeringschefen Tung att skjuta frågan på framtiden. Två ministrar fick avgå i samband med detta.

En annan fråga som också ledde till stora demonstrationer 2005 handlade om valet av Hongkongs regeringschef. Hittills har regeringschefen utsetts av en valkommitté, som har varit en garanti för att ingen för Peking önskad kandidat väljs. Men grundlagen öppnar en möjlighet för demokratiska val efter 2007 och demonstranterna krävde en tidtabell för när allmänna val av regeringschefen ska hållas. Någon sådan har dock inte presenterats och med tanke på att Nationella folkkongressen i Peking har sista ordet i denna fråga lär det nog dröja. I mars i år fick Donald Tsang förtroendet att fortsätta på posten i fem år.

Förutom de friktioner som nämnts ovan blev också SARS-epidemin en anledning till missnöje med Kina. Den bristande rapporteringen om sjukdomen därifrån

Hongkong är ett internationellt finanscentrum med påtaglig utländsk närvaro. Här har många multinationella företag sitt regionala huvudkontor. Foto Marcus Haraldsson.

gjorde att Hongkong drabbades mer än vad man förmodligen hade gjort annars. Inte mindre än 298 personer dog av sjukdomen i Hongkong, ett högt antal i förhållande till folkmängden på ca 7 miljoner. Bara ca 50 fler dog i Kina som har drygt 1,3 miljarder invånare. SARS gjorde att turismen, som är en viktig näring för Hongkong, minskade kraftigt under en tid.

Den ekonomiska utvecklingen

När det gäller ekonomin har den snabba tillväxten i Kina varit till gagn för Hongkong, speciellt sedan 2003 och framåt. När finanskrisen i Asien bröt ut i slutet av 1997 klarade sig Hongkong relativt väl genom att valutan var knuten till US-dollar. Men den regionala ekonomiska oron och den tröga utvecklingen för världsekonomin under några år gjorde att Hongkong fick brottas med stigande arbetslöshet, fallande fastighetspriser, budgetunderskott för regeringen, deflation m.m. innan det började vända uppåt igen från slutet av 2002. SARS innebar ett tillfälligt avbräck, men sedan har den positiva trenden fortsatt.

Ett avtal som underlättade Hongkongs samarbete med Kina, Closer Economic Partnership Arrangement (CEPA), skrevs under i juni 2003. Genom ett annat avtal om individuella turistbesök, som undertecknades månaden därpå, fick invånare från grannprovinsen Guangdong besöka Hongkong utan att åka i grupp, något som stimulerade turistnäringen. Avtalet har sedan utsträckts till andra delar av landet och merparten av turisterna till Hongkong kommer idag från Folkrepubliken Kina. Efter konsultation av bl.a. experter på fengshui kunde ett nytt Disneyland öppna på ön Lantau 2005 vilket ytterligare ökat Hongkongs attraktionskraft. Klagomål från Hongkongborna över de besökande kinesiska brödernas ociviliserade beteende visar dock att det fortfarande finns skillnader och kulturklyftor att överbrygga.

Macao

Den 20 december 1999, d.v.s. ca två och ett halvt år efter att Hongkong blivit en speciell administrativ region (SAR) i Kina, återgick den forna portugisiska kolonin Macao till fosterlandet. Avtalet om återgången slöts 1987 och precis som för Hongkong utarbetades en grundlag, som fastställdes 1993. Macao fick också status som SAR, med rätt att behålla det rådande ekonomiska och sociala systemet i 50 år.

Portugals styre i Macao gick tillbaka till mitten av 1500-talet då man fick rätt att uppföra bostäder här i utbyte mot att man betalade ett arrende. När sedan Kina försvagades på 1800-talet slutade portugiserna att betala arrendet och förvandlade Macao till en koloni. Ett fördrag om detta slöts med Kina 1887. Liksom i Hongkong var opium- och kulihandeln en viktig näring under en period. Macao blev precis som Hongkong en tillflyktsort för kineser undan oroligheter i Kina och befolkningen ökade betydligt. En skillnad mot Hongkong var att Macao aldrig ockuperades av Japan under andra världskriget, vilket ledde till det rekordhöga befolkningstalet 600 000 under den här tiden. Idag finns här ca en halv miljon människor.

Macao, som ligger på en halvö 60–65 km från Hongkong, har i stort sett levt i skuggan av den f.d. brittiska kronkolonin. Miljontals Hongkongbor har kommit hit för att spela på de kasinon som står för en stor del den lokala regeringens inkomster. Det tidigare monopolet i branschen för Stanley Hos företag STDM upphörde 2001 och idag har även utländska spelföretag byggt kasinon här. Las Vegas har fått en utmanare som världens spelcentrum. Idag kommer de flesta turisterna från Folkrepubliken Kina, där kasinon är förbjudna. Banden med Kina har stärkts genom ett avtal om samarbete (CEPA) liknande det för Hongkong och den ekonomiska utvecklingen har varit god.

Macao är liksom Hongkong inte någon demokrati, men regeringschefen Edmund Ho Hau Wah åtnjuter en större popularitet än hans tidigare kollega i Hongkong Tung Chee-hwa.

En utförligare artikel om Macaos historia, ”Macao – en kort historik” av Bertil Lundahl, finns i *Drakens år – Kina-rapport 4/2000*, s. 88–91.

Bertil Lundahl har varit lärare, forskare och kursledare vid Institutionen för östasiatiska språk i Lund 1972–98. Han har skrivit ett stort antal artiklar om Kina för *Nationalencyklopedin.*, lett ett 70-tal resor till Kina och är sedan 2004 redaktör för *Kinarapport*.